

Bokomtale

Hans Erik Næss: *Små nøkler, store dører. Invitasjon til sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget 2010, 256 sider.

Anmeldt av Jørn Ljunggren

Sosiologien ”... er et fag som viser at selv små nøkler kan åpne store dører”, skriver Næss i slutten av sin invitasjon til sosiologi. Det var ikke vanskelig å takke ja til invitasjonen, men festen hadde sine opp- og nedturer.

Næss er usedvanlig klar på hva som *ikke* er målet med denne boka. Det er ikke en oversikt over sosiologiske teorier eller tradisjoner eller dypdykk i enkeltstudier. Ei heller er den en nøytral innføring i faget eller en beskrivelse av det 21. århundrets sosiale kart og terreng. Derimot er den en invitasjon til sosiologisk fantasi, og har som utgangspunkt de kunnskapsmålene som innføringsstudenter i sosiologi ved UiO har å forholde seg til. Stikkord fra disse målene er *sosiologisk(e) tenkemåte(r)*, *metoder*, *sentrale temaer og forskning*, *sentrale begreper og ulike perspektiver*. Altså ingen dum idé å benytte som rettesnor. Samtidig er det en uttalt målsetning for Næss å levere en ”... mild opponering mot det tradisjonelle utsynet i norsk sosiologi der analysene av menneskelig samhandling har sitt utgangspunkt i nasjonalstaten” (s. 13).

I tilknytning til dette trekker Næss fram et annet poeng. At de som nå (på 2000-tallet) begynner å studere sosiologi tilhører den første generasjonen som har trådd sine barnsben i en verden uten de dominerende og posisjonende tankerekkene som har vært konstituerende for faget. Jeg tolker dette slik at denne post-berlinmurgenerasjonen trenger en post-berlinmursosiologi. Jeg stiller meg imidlertid noe undrende til hva denne sosiologien skulle være. Og til tross for presiseringene om hva boka *ikke* er, er det noe uklart om den kan tenkes å skulle fungere som primær innføringsbok alene, eller utgjøre et supplement til en annen hovedbok. Jeg tror det siste.

Kapitlene er tenkt som en katalogisering av sosiologiens virkefelt, og etter hvert kapittel kommer forfatteren med ”tankenøtter” og tips til videre lesning.

Dette fungerer etter mitt syn godt, selv om jeg er usikker på om nye studenter faktisk benytter seg av tipsene.

Hva er sosiologi og hva er det vi inviteres til?

Næss legger seg på en tilsynelatende sober linje og refererer til Giddens' definisjon om at "sosiologi er det vitenskapelige studiet av samfunnet, sosiale grupper og menneskelig samhandling" (s. 15). Dette fordrer en definisjon av samfunnet, som er "en samling individer som lever sammen over tid, og som er gjensidig forbundet med hverandre gjennom deling av arbeidsoppgaver, plikter og rettigheter" (s. 16). Med tanke på nye studenter tror jeg dette er en bred og god begynnelse. Som eksempler på samfunn nevner Næss blant annet EU, Hells Angels og World of Warcraft. Noe for en hver smak, altså. Den sosiologiske faghistorien unnagjøres på fire sider. Som vanlig kobles her Marx, Durkheim og Weber til hvert sitt paradigme, samt til modernitetens fremvekst. Men Næss setter spørsmålsteget ved den gjengse oppfatningen om sosiologi, som en europeisk vitenskap bedrevet av hvite menn, og fyller derfor ut faghistorien med eksempler fra tidlig middelalder til i dag.

Videre over i samtiden kommer Næss' bilde av sosiologien klarere fram: "Historien om sosiologi er derfor del av en globaliserende verden" (s. 21). Menneskene er i større og større grad klar over at de lever i en globaliserende samtid med globaliserende fenomener som FC Barcelona eller Bollywood, og dette fordrer et kritisk blikk på bruken av nasjonalstaten som analytisk referansepunkt. Næss mener vi må dekke flere perspektiver, og søke en mer representativ fremstilling av faget, for å unnsnippe anklager om euro- og etnosentrisme.

Sosiologien presenteres videre som en del av et bredere faglig fellesskap, men som beholder sin egenart gjennom en løs enighet om fire overordnede ambisjoner (s. 26–27). A) Å være et middel for forståelsen av, og forklaringene på, enhet og motsetning mellom mennesker i samfunnet. B) Å foreta faglige vurderinger av samfunnets sosiale relasjoner basert på vitenskapelige undersøkelser av virkeligheten. C) Å ha en kritisk impuls. Og til sist: D) Å formidle en forståelse av helhet.

I tillegg mener Næss det på bakgrunn av disse ambisjonene også er rimelig å snakke om en egen form for sosiologisk bevissthet, som han finner i Peter Bergers invitasjon, og som er å være *avslørende, urespektabel, relativiserende* og

kosmopolitisk. Disse egenskapene i sosiologiens bevissthet utgjør så vidt jeg skjønner også sosiologiens rolle (s. 32).

Kapitlene

Det andre kapittelet i boka tar for seg samfunnsvitenskapelig metode. Jeg tror Næss gjør lurt i å fokusere på kunnskap *om metode*, altså en kunnskap om hva som ligger bak de empiriske resultatene studentene får presentert allerede på innføringskursene, framfor *metodeteknikk*. Litt oppmerksomhet vies metodologibegrepet før Næss tar tak i hva han kaller *troverdighet* – sosiologiske arbeider skal være pålitelige og tillitsvekkende. Men Næss advarer mot å la ”det nye samfunnslandskapet” bare være gjenstand for ettertanke – det må være selve utgangspunktet dersom man skal unngå metodologisk nasjonalisme.

Sidene om kvantitativ og kvalitativ metode fungerer godt. Næss klarer på en enkel måte å skape flyt i fremstillingen og definerer sentrale metodiske begreper ved hjelp av små eksempler, på en måte som metodebokforfattere burde merke seg. Blant annet trekkes YouTube fram som kulturarkiv, uten at dette virker som en innslengt referanse for å tekkes unge lesere. Kunnskapen om metode utdypes ved at forfatteren trekker inn hva han kaller *varseltrekanter*, og som jeg ser på som en huskeliste den nye (og kritiske) student kan ta med seg til innføringspensumet: forskningsetikk, forholdet mellom data og konklusjon, betydningen av kontekst og feilslutninger (s. 47). Til slutt i kapitlet tar Næss for seg *presentasjon* hvor blant annet Arne Næss’ saklighetslære fungerer som rettesnor.

Kapittel tre tar for seg forholdet mellom individ og struktur. Her er det mye på få sider. Vi får først litt mer kritikk av metodologisk nasjonalisme, før Næss gyver løs på sosiologiens store spørsmål. Gjennom korte redegjørelser blir leseren presentert for et stort antall kjente klassikere som Castells, Giddens, Bourdieu, Goffman, Merton, Elias, Mead og Garfinkel, samt utallige mindre kjente, og det er kanskje her styrken til Næss ligger. Næss praktiserer hva han preker, og leseren får nytte godt også av litteratur som kommer utenfra den hvite vesten.

Sentrale begreper danner den overordnede gangen i kapitlet, som samhandling, tillitt, normer og roller. Igjen forklares begreper ved hjelp av konkrete eksempler som jeg mener fungerer godt. I stedet for redegjørelser av typen EGO og ALTER, person A og B, Kari og Ola eller lignende, forklares

for eksempel Webers *affektive handling*, med at Liverpools Steven Gerrard sparket ned Chelseas Didier Drogba som hevn for en tidligere episode i fotballkampen, selv om Gerrard vet han kan bli utvist (s. 66). Til diskusjonen av *roller* har ikke Næss valgt å fokusere på familien slik vanlig praksis er. Vi får i stedet fangevoktere, Adolf Eichmann, Stanley Milgram, Phil Zimbardo, Abu Ghraib-fengselet og selvmordsbombere. Et godt og forklarende utvalg. Til sist i kapitlet finnes også en del om biologi som eksplisitt relateres til *Hjernevaskedebatten*, men som også trekker opp de mer historiske linjene i forholdet mellom sosiologi og biologi. Næss skriver godt om dette og får plass til både Mead og bytteteori i diskusjonen (s. 81–85).

Kapittel fire har tittelen *Grenser og gråsoner*, og tar for seg kategorier og tilhørighet. Nøkkelbegreper her er *kultur, klasse, identitet* og *kjønn*. Igjen er Næss' styrke gode eksempler, men ikke alt fungerer like godt. Det er bra å være presis, men med liten plass kan forklaringene bli i overkant komplisert og dermed mindre tilgjengelige. Jeg tenker spesielt på definisjonen av sosial klasse og Webers skille mellom "klasse som et aggregat av likeartede klas-sesituasjoner" og "klasse som samfunnsklasse" (s. 95). Jeg tror ikke det er helt klargjørende for den uinnvidde hva dette er når den første beskrives som en "analytisk kategori med visse objektive kjennetegn til felles", mens den andre "er en eksisterende sosial gruppe der det foregår samhandling og eventuelt politisk bevissthet om klassens eksistens". Skillet kan være utfordrende å redegjøre for, og når han likevel skriver at det kun vil være den førstnevnte som benyttes i det videre, kunne det kanskje vært like greit og droppet skillet i utgangspunktet? Dette fungerer med andre ord mindre bra som innføring i temaet.

Også andre elementer er uvant kompliserte til Næss å være: "Forklaringen på hvorfor lukkeprosessen fremdeles er aktiv, er at mulighetsbetingelsene for klassemobilitet, i tillegg til arvet kapitalmengde, dannes på grunnlag av andre komponenter enn utdannelsens lengde og sted" (s. 97). Bedre blir det imidlertid når fokuset rettes over på *identitet*, og senere på integrering, hvor språket og definisjonene igjen sklir pent sammen (s. 104). Også delen om *kjønn* er informativ og klar, men ligner mer på innføringer om temaet skrevet andre steder – Næss' vanligvis så gode eksempler mangler (s. 110).

Vår pakt med naturen, er tittelen på det femte kapitlet. Et høyst aktuelt tema, som fortjener plass. Her er Næss tilbake på sporet, og dette er etter mitt syn det beste kapitlet i boka. Næss oppsummerer det best selv: "For sosiologien handler det egentlig ikke om vi kan fastslå at jorden blir varmere eller kaldere, men forholdet mellom den sosiale og kulturelle betydningen av naturens

utbud på den ene siden, og hva de uoversiktlige farene ved det økologiske systems ustabilitet og uforutsigbarhet betyr for menneskets sosiale liv på den andre siden” (s. 133–134). Før denne konklusjonen har leseren blitt ledet gjennom *antroposentrisme* ved hjelp av klassikernes analyser. Hvordan *bilen* symboliserer frihet, forurensning og status, samtidig som den forteller mye om industriell produksjon. På samme gode måte veves ulike sosiologiske aspekter inn i delene om *sukker* og *slow food*. Til sist får vi en lynintroduksjon til Luhmann gjennom fokus på *klima* og *risiko*. Hva som mangler i dette kapitlet er *forholdet mellom menneske og dyr*. Med Næss’ fokus andre steder i boka på klima, ressurser og antroposentrisme, fremstår det litt rart at ikke dette nevnes overhodet.

Kapittel seks, *Frankensteins dilemma*, er også et godt introduksjonskapittel til sosiologien. Her får vi et innblikk i de sosiale aspektene ved teknologi og vitenskap, og som tittelen antyder på godt og vondt. Kombinasjonen av nye eksempler og referanser til klassiske studier skliir relativt sømløst. Vi får Marx, Lysgaard, Kuhn og Berger og Luckmann sammen med Apple, filmproduksjon, elbiler, internett og blogging.

Tema for kapittel syv er *makt*, og Næss tar utgangspunkt i at dette er ”... en egenskap ved sosiale relasjoner” (s. 158). Igjen er det bredden i framstillingen som trekker opp, og han rekker innom de fleste sentrale momentene på knappe tjue sider. Rokkans *Stat, nasjon, klasse* danner springbrett for en ferd som går gjennom Frp-koden til Lukes klassiske tredeling mellom *beslutningsmakt*, *dagsordenmakt* og *ideologisk makt*. Disse eksemplifiseres ved hjelp av nasjonalstater, multinasjonale selskaper, ikke-statlige organisasjoner, media og livsstil.

Næss begynner det åttende kapitlet, *Lommebokliv*, med vitsen om at de gode økonomene blir gjenfødt som fysikere, mens de dårlige økonomene blir gjenfødt som sosiologer. Kapitlet handler i all hovedsak om å gjendrive denne påstanden og ”... å vise at rene økonomiske kalkyler er et ufullstendig forståelsesgrunnlag, og at sosiologisk teori med fordel kan benyttes i analysene av økonomiske prosesser.” (s. 182). Vi får gode eksempler på at dette stemmer. Næss viser til Ritzers *McDonaldization of society*, og glemmer ikke samtidig å vise til at dette har sitt utspring i Webers teorier. Hvorfor UPS har lyktes med å bli verdens største spedisjonsfirma bunner heller ikke i ren økonomisk tenkning, men har en god sosiologisk forklaring i kulturforskjeller og nettverkstenkning (s. 186).

Bokas niende kapittel tar for seg *forflytning*. Næss forteller oss at varer, som for eksempel kaffe, ikke har reist jorda rundt alene. Historien om sosial

samhandling er egentlig en historie om bevegelse, av alt fra svineinfluensa til identiteter. Vi får et kort innblikk i migrasjonsfeltet og i ”oss-dem-motsetningen” som blant annet redegjøres for ved hjelp av Simmel og historien om de første pakistanerne i Norge.

Bokas siste kapittel heter *Sosiologi i praksis*. Her får nye studenter tips om hvor det finnes prosjekter til en masteroppgave og på hvilke arbeidsplasser sosiologisk kunnskap kan komme til nytte. Jeg håper det stemmer, som Næss skriver her, at sosiologi er et ettertraktet fag i Norge, men skulle gjerne sett dette belagt på andre måter enn undersøkelser som tar for seg akademikere generelt.

Dører og nøkler, hammer og spiker

Etter å ha lest boka sitter jeg igjen med et inntrykk av at Næss underspiller et viktig poeng. Som i andre innføringsbøker, vises det fram bredde og perspektiver i faget. Næss klarer slik sett målsetningen han satte seg om å dekke kunnskapsmålene til innføringsemnet på UiO. Med sine mange og kunnskapsrike eksempler forteller han i tillegg studenten også noe om hva faget kan *brukes* til. Muligens er dette et banalt poeng, men i en bok som dette hadde jeg ventet at dette ble gjort mer eksplisitt underveis. Næss viser fram en rekke hus og hytter som allerede er bygget av fagfolk, og leverer planker, sag, spiker og hammer, men forteller ikke lærlingen at hun må lage sine egne tegninger og beregninger først.

Det er ikke vanskelig å være sympatisk innstilt til Næss' prosjekt, og det er helleringen tvil om at han besitter store kunnskaper og gode innfallsvinkler som han deler med oss gjennom boka. Kritikken som kommer mot tradisjonell norsk sosiologi er noe vag, og én kritisk bemerkning om nasjonalstatsfokus følges umiddelbart opp av en kommentar om at nasjonalstaten i mange henseender er en nyttig avgrensning (s. 24, 37). Jeg tror Næss har mer å komme med, enn hva han skriver her. For å følge opp mønsteret som ble beskrevet ovenfor, så gjør han sikkert rett i å dempe dette i denne boka. Dette er en *invitasjon* til faget. Å legge ut om hvor dårlig stilt det er, eller å polarisere veldig, ville kanskje gi inntrykk av at invitasjonen var til en fest som er preget av kjekling og dårlig stemning, hvor alle går hjem tidlig fordi de ikke er enige om noen ting. Samtidig bør ikke de faglige konfliktene underdrives – er ikke nettopp dette en del av det som gjør sosiologien til hva den er?

Boka har en imponerende litteraturliste, og Næss knytter klassikerne kreativt til nyere eksempler. Klassikernes fortsatte relevans demonstreres i det hele tatt gjennom hele boka. Det trekker likevel litt ned at en ”innføringsbok” refererer såpass mye til en annen (Schiefløe, 2009), og at den er noe fragmentert og springende. Jeg tror likevel den kan fungere godt som tilleggslitteratur for studentene på innføringsnivå, mye takket være Næss’ gode eksempler og oversikt over faget. Selv små nøkler kan åpne store dører, og det er liten tvil om at nye studenter får et lite nøkkelknippe av Næss i denne boka.

Litteratur

Schiefløe, P.M. 2009: *Mennesker og samfunn. Innføring i sosiologisk forståelse*. Bergen: Fagbokforlaget